

УДК 378.147.88

**Л. І. Бондаренко**

**ЗМІСТ ТА СТРУКТУРА ДОСЛІДНИЦЬКОЇ  
КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА  
ВИЩОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ**

Ще в 60 – 70-х роках минулого століття окремі дослідники педагогічних проблем піднімали питання про необхідність доповнення системи дидактичних принципів педагогіки вищої школи принципом єдності навчальної та дослідницької роботи. Учені звертали увагу на те, що в умовах стрімких темпів науково-технічного прогресу, які вимагають від фахівців не лише ґрунтовних знань, а й творчих умінь, нормою життя у вузах країни стає не тільки навчальна, а й науково-дослідницька робота, а дослідницький елемент у професійній роботі педагога був, є і завжди буде одним із найважливіших елементів практичної педагогічної діяльності.

Оптимізувати процес оволодіння науковими методами пізнання, формування у майбутніх викладачів навчально-дослідницьких навичок і вмінь для активного втручання в педагогічний процес з метою його творчого вдосконалення має сприяти детальне вивчення змісту та структури дослідницької компетентності викладача вищої школи.

Сучасні позиції, особливості компетентнісного підходу у вітчизняній освіті знайшли своє відображення у працях А. Андреева, В. Антипової, М. Бершадського, Н. Бібік, О. Локшиної, В. Лугового, Н. Побірченко, Ю. Швалба, Г. Шевченко, О. Пометун, С. Сисоєвої, Н. Демяненко, В. Кузя та ін.

За останнє десятиліття з'явилася низка робіт, присвячених розгляду різних аспектів формування дослідницької компетентності педагога, переважно, вчителя. Цими питаннями опікувалися З. Апазаова, М. Архипова, І. Бец, З. Борисова, Т. Ваколя, М. Головань, В. Клементьєва, В. Лазарєв, Ю. Риндіна, Н. Старикова, О. Чугайнова, В. Яценко та інші.

Зазначимо, що проблема формування дослідницької компетентності майбутнього викладача вищої школи практично не вивчалася, а її актуальність підтверджується запитамі сучасної практики.

Мета нашої роботи полягає в узагальненні окремих аспектів компетентнісного підходу в освіті, уточненні змісту та структури дослідницької компетентності майбутнього викладача вищого навчального закладу.

Сучасні соціальні проблеми зумовлюють вироблення нових концепцій щодо модернізації системи освіти в усіх її структурних ланках, зокрема, і в вищій освіті. Сьогодні на перший план виходить порівняно нова концептуальна освітня парадигма – компетентнісний підхід. Останніми роками у дослідженнях цієї проблеми точиться

активна дискусія з приводу змістового наповнення цієї категорії, проте серед учених поки-що відсутня єдність думок щодо сутності цього поняття.

У нашому дослідженні ми притримуємося визначення поняття „компетентність”, рекомендоване учасниками методологічного семінару (2010 р.) „Реалізація європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України” [3, с. 349]: „Компетентність – це інтегрована категорія, що виражає сформовану насамперед засобами освіти здатність індивіда успішно розв’язувати загальні і специфічні проблеми як у трудовій діяльності у якості фахівців, так і в суспільному житті в якості громадян”. Зауважимо, що саме *здатність* вибрано засадовою характеристикою компетентності в термінах Національної рамки кваліфікації [2].

Проте, на нашу думку, сьогодні дуже важливим є чітке, правильне розуміння сутності методології компетентнісного підходу в освіті, особливостей цієї нової освітньої парадигми, шляхів і механізмів її реалізації в навчально-виховному процесі.

Системне ознайомлення з вітчизняною і зарубіжною психолого-педагогічною літературою дозволяє схарактеризувати особливості цієї практикоорієнтованої освітньої парадигми у такий спосіб: компетентнісний підхід у вищій освіті передбачає таку організацію педагогічного процесу вищого навчального закладу, за якої суттєво посилюється міжпредметно-практично-прикладний аспект освіти; акценти робляться на набуванні необхідних особистісних якостей – „реалізаційних здатностях особистості” [3, с. 347]; орієнтація педагогічного процесу здійснюється не на процеси, а на вимірювані освітні результати, орієнтовані не стільки на економічний, а на значно ширший життєвий контекст; освітні цілі формулюються у формі системи компетентностей [4].

Отже, методологія компетентнісного підходу в освіті, зокрема вищій ґрунтується на концептуальній ідеї „...заміни традиційного репродуктивного навчання творчо дієвим, яке повинно сприяти не тільки оволодінню знань, умінь та навичок, а й особистісному розвитку студентської молоді, формуванню системи соціокультурних потреб, самоактуалізації та самоздійсненню особистості” [3, с. 123].

На основі теоретичних досліджень, результатів вивчення освітніх стандартів, практичного досвіду ми дійшли висновку, що професійна компетентність викладача вищого навчального закладу характеризується такими основними складовими: наявність високого рівня комунікативної культури; уміння розробляти та виконувати програми самоосвіти; здатність займати чітку і дієву громадянську позицію; володіння високим рівнем культури отримання, відбору, зберігання, відтворення, обробки та інтерпретації інформації; здатність управляти своїм емоційним станом; уміння оволодівати високими еталонами педагогічної праці, використовувати творчий підхід; здатність визначати адекватність змісту

педагогічного процесу поставленим завданням; уміння виокремлювати домінуючі, вузлові ідеї навчальної дисципліни, оновлювати її зміст; здійснювати заходи щодо інтеграції знань; уміння розробляти методики і технології навчання; вміння створювати дієве навчально-виховне середовище; уміння проникати в особистісну сутність студента, допомогати у становленні його особистості; володіння достатнім рівнем методологічної культури; прагнення до розвитку особистих креативних якостей.

Підкреслимо, що останні з наголошених умінь безпосередньо характеризують викладача як науковця, дослідника. Це, на нашу думку, є важливою методологічною позицією щодо визначення співвідношення категорій „професійна компетентність” і „дослідницька компетентність”.

Зауважимо, що у нашому дослідженні ми розглядаємо дослідницьку компетентність викладача вищого навчального закладу як елемент, компонент системи його професійної компетентності.

Крім того, відмітимо важливу особливість дослідницької діяльності педагога, пов'язану зі специфікою педагогічної праці. Мова про те, що „реалізація” його дослідницької компетентності має два аспекти: власне результати науково-дослідної діяльності викладача (наукові результати з проблем, що розробляє викладач), і організація навчально-дослідної і науково-дослідної роботи зі студентами. Нагадаємо, що зміст навчально-дослідної діяльності студента складають елементи дослідження, що виконуються майбутніми фахівцями (у тому числі, і майбутніми викладачами, випускниками магістерської програми „Педагогіка вищої школи”: – Л.Б.) у межах навчального процесу при виконанні таких форм навчальної роботи [5, с. 217]: написання рефератів з конкретної теми у процесі вивчення дисциплін; виконання, лабораторних, практичних, семінарських і самостійних завдань, контрольних робіт, які містять елементи проблемного пошуку; розроблення методичних матеріалів із використанням дослідницьких методів (спостереження, анкетування, бесіда, соціометрія, тощо). До зазначеного переліку варто додати форми розвитку дослідницької компетентності, що регламентуються освітнім стандартом.

Це вимагає, насамперед, наповнення змісту навчальних дисциплін завданнями дослідницького характеру, які поступово ускладнюються і поглиблюються, та систематичного, дидактично обґрунтованого з позицій особистісно-орієнтованої методології залучення студентів до їх виконання.

Науково-дослідна робота студентів (НДРС) поза навчальним процесом є одним з найважливіших засобів формування висококваліфікованого спеціаліста. НДРС передбачає участь студентів у роботі наукових гуртків, студентських проблемних лабораторіях, проблемних групах; участь у виконанні держбюджетних або госпрозрахункових наукових робіт; роботу в студентських інформаційно-аналітичних, культурологічних центрах, конструкторських,

перекладацьких бюро тощо. Результати такої науково-дослідницької діяльності студенти оформлюють у вигляді наукових доповідей, наукових статей, тез науково-практичних конференцій, конкурсних робіт тощо.

Таким чином, вміння організувати (планувати, координувати, управляти, контролювати) науково-дослідну роботу студентів мають органічно входити в структуру дослідницької компетентності викладача.

Зважаючи на зазначене, дослідницьку компетентність викладача вищого навчального закладу визначаємо як цілісну, інтегративну властивість особистості, що поєднує в собі знання, вміння, науковий досвід, особистісні цінності і якості (креативність, творче мислення, увагу, спостережливість) дослідника і виявляється в готовності ефективно здійснювати власну дослідницьку діяльність і здатності організувати продуктивну науково-дослідну роботу студентів.

На основі аналізу результатів психолого-педагогічних досліджень, власного наукового пошуку охарактеризуємо зміст дослідницької компетентності викладача вищого навчального закладу у такий спосіб:

– *Основні дослідницькі знання:* наукові знання з навчальної дисципліни, спеціальності; наукові знання з психолого-педагогічних наук; уявлення про найбільш актуальні наукові дослідження; знання методології науково-педагогічної діяльності; знання ефективних методів наукового пошуку; знання способів професійного самовдосконалення.

– *Основні дослідницькі вміння та навички:* вміння формулювати наукову проблему, мету, об'єкт, предмет, гіпотезу, завдання дослідження; навички пошуку інформації у різних джерелах; вміння аналізувати дані наукового експерименту; вміння аналізувати результати своєї науково-дослідницької діяльності (здійснювати методологічну рефлексію); вміння організувати науково-дослідну роботу студентів; вміння дискутувати; вміння виконувати самоаналіз, самоконтроль, самооцінку власної наукової роботи; вільне володіння іноземною мовою в певній галузі; вміння підготувати наукову статтю, доповідь на науково-практичну конференцію, презентацію результатів наукового пошуку.

– *Творчі та ділові якості:* евристичність; креативність; інтелектуальна мобільність; відкритість інтелекту; допитливість, спостережливість, уважність, ініціативність, почуття нового, пунктуальність, ретельність, честюлюбство; здатність самоорганізації власної наукової роботи; ірраціональний компонент (інтуїція, інсайт, уява, натхнення, осяяння тощо).

Виокремлені знання, вміння, навички, особистісні якості, що характеризують дослідницьку компетентність викладача вищого навчального закладу, упорядковуємо у вигляді конструкта таких компонентів: мотиваційно-ціннісного, гностичного, практично-діяльнісного та особистісно-рефлексивного.

Провідним системотвірним компонентом, засадовим у здійсненні дослідницької діяльності є мотиваційно-ціннісний компонент. Від сформованості потреб, мотивів і цілей дослідницької діяльності залежить

рівень наукової активності викладача, його здатності ефективно організувати не тільки власну, а й студентську наукову роботу.

Мотиваційний компонент дослідницької компетентності майбутнього викладача знаходить відображення, насамперед, в залученні магістрантів до навчально-дослідної і науково-дослідної діяльності, у їх прагненні до формування цінностей дослідника.

Гностичний компонент передбачає ґрунтовне володіння теоретичними знаннями, вирішальне значення яких у розвитку особистості переконливо довів відомий російський психолог В. Давидов. Основоположник теорії розвивального навчання стверджує: „Теоретичні знання виникають шляхом аналізу ролі і функції деякого особливого відношення всередині цілісної системи, яке разом з тим слугує генетично вихідною основою для усіх її проявів...” [1, с. 72 – 73].

Практично-діяльнісний компонент досліджуваної інтегративної властивості особистості містить сукупність способів і прийомів здійснення наукового пошуку та уміння їх реалізувати безпосередньо в дослідницькій діяльності.

Особистісно-рефлексивний компонент слугує одним із провідних конструктів внутрішнього саморуху особистості, він прямо пов'язаний з науковим мисленням, натхненням, осяянням, здатністю самостійно оволодівати конкретнонауковою методологією та новою технікою дослідження. Цей компонент відображає оцінне ставлення викладача до ходу й результатів самостійної дослідницької діяльності.

Отже, схарактеризовані зміст та структура (мотиваційно-ціннісний компонент, гностичний компонент, практично-діяльнісний компонент, особистісно-рефлексивний компонент) дослідницької компетентності має бути для нас тим орієнтиром, що спрямовує науковий пошук на розробку теоретичних і методичних аспектів формування цієї важливої цілісної, інтегративної властивості особистості викладача вищого навчального закладу.

Перспективи подальших наукових розвідок пов'язуємо з вивченням факторів формування дослідницької компетентності майбутніх магістрів спеціальності „Педагогіка вищої школи”.

### **Список використаної літератури**

**1. Давыдов В. В.** Теория развивающего обучения / В. В. Давыдов. – М.: ИНТОР, 1996. – 544 с. **2. Про** затвердження Національної рамки кваліфікацій. Додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1341 // Освіта. – № 1-2 (5488-5489). – 4 – 11 січня 2012 р. **3. Реалізація** європейського досвіду компетентнісного підходу у вищій школі України: матеріали методологічного семінару. – К. : Педагогічна думка, 2009. – С. 300-310. **4. Трофименко А. О.** Формування навчальних компетентностей у майбутніх учителів предметів гуманітарного циклу : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / А. О. Трофименко ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Т., 2008. –

225 арк. **5. Фіцула М. М.** Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. / М. М. Фіцула. – 2-ге вид., доп. – К. : „Академвидав”, 2010. – 456 с.

**Бондаренко Л. І. Зміст та структура дослідницької компетентності майбутнього викладача вищого навчального закладу**

У статті узагальнено окремі аспекти реалізації компетентнісного підходу в освіті, охарактеризовано зміст дослідницької компетентності майбутніх магістрів спеціальності „Педагогіка вищої школи” в системі дослідницьких знань, умінь та навичок, конкретизовано сутність та структуру цієї інтегративної властивості особистості як єдність мотиваційно-ціннісного, гностичного, практично-діяльнісного та особистісно-рефлексивного компонентів.

*Ключові слова:* компетентнісний підхід, викладач, компетентність, дослідницька діяльність, здатність.

**Бондаренко Л. И. Содержание и структура исследовательской компетентности будущего преподавателя высшего учебного заведения**

В статье обобщены отдельные аспекты реализации компетентностного подхода в образовании, дана характеристика содержания исследовательской компетентности будущих магистров специальности „Педагогика высшей школы” в системе исследовательских знаний, умений и навыков, конкретизированы суть и структура этой интегративной способности личности как единство мотивационно-ценностного, гностического, практико-деятельностного и личностно-рефлексивного компонентов.

*Ключевые слова:* компетентностный подход, преподаватель, компетентность, способность.

**Bondarenko L. I. Table of Contents and Structure of Research Competence of Future Teacher of Higher Educational Establishment**

The article generalizes some aspects of the implementation of competence-based approach to education, the characteristic of the content of the research competence of future masters degree „Pedagogy in Higher Education” in the system of research knowledge and skills, specified the nature and structure of the integrative capacity of the individual as a unity of motivation and value, gnostic, practice -activity and personal and reflective components.

*Key words:* competence approach, teacher, competence, ability.

Стаття надійшла до редакції 27.11.2012 р.

Прийнято до друку 26.04.2013 р.

Рецензент – д. п. н., проф. Савченко С. В.